

SANSÜR MAĞDURU TÜRKÜLER

HAMDİ AKYOL

O RTA ASYA’NIN çorak ve soğuk ikliminden Anadolu’nun kültürel açıdan zengin ve ılıman iklimine geçişle birlikte Türklerin ezgi dünyası da gelişmiş ve zenginleşmiştir. Aradaki farkı anlamak bakımından halihazırdaki Orta Asya ile Anadolu coğrafyasındaki ezgi çeşitliliğini mukayese etmek yeterli olacaktır. Göçebe kültürün üretebileceği konu çeşitliliği sınırlıdır, ancak yerleşik düzene geçildiğinde gündelik hayata ait unsurlar çoğalır ve dolayısıyla üzerine yakılacak yeni türkü konuları ortaya çıkar. Üstelik binlerce yıldır sayısız medeniyete beşiklik etmiş Anadolu, zengin müzik geleneği barındıran bir coğrafyadır. Karşılıklı etkileşim olduğunu da göz önünde bulundurmamız gerekir.

Türkü nesilden nesle, kulaktan kulağa yayılan bir gelenektir ve insanların kendini ifade ettiği, kimi zaman ağladığı, kimi zaman güldüğü, kimi zaman eğlenme maksatlı bir eylem olarak gö-

rülmüştür. Bu nedenle de yazılı, kayıtlı bir kültürden bahsedemeyiz. Herhangi bir türküyü duyan ve beğenen, yaşadığı coğrafyada gittiği beldelerde, köylerde, duyduğunu hatırladığı kadar aktarır. Ondanduyanlar türküyü alır, başka yörelere götürür. Dilden dile, elden ele dolaşır durur türkü. Bir türkünün kattığı mesafe bazen günümüz için bile oldukça uzun sayılabilir. Bolu’nun bir köyünde “Dedelerimizden duyduk” diye söylenen türküyü, Torosların yaylasında bir yörük de okuyabilir.

Cumhuriyet dönemi ise halk müziğinin ‘sözlü gelenek’ten ‘yazı’ya aktarıldığı dönemdir. Muzaffer Sarısözen ve Nida Tüfekçi başta olmak üzere bir grup hamiyetperver müzik adamı binlerce türküyü dinlemiş, notaya dökmüş ve kayıt altına alarak kaybolmasının önüne geçmiştir.

Cumhuriyetin ilk devirlerinde taş plaklara, sonrasında LP’lere, manyetik bantlara kaydedilerek yayılan türküler, geniş kitlelere de TRT sayesinde

ulaşmıştır. Halk müziğimizin geleneksel unsurları ile hâlâ icra ediliyor olmasını bu kuruma borçluyuz. Ancak gerek Kültür Bakanlığı, gerekse TRT’nin devlet kurumu olması ve soğuk savaş döneminin karakteristik siyasi atmosferinin refleksleriyle hareket etmesi, ülkenin kültür politikalarında birçok kafa karışıklığına da neden olmuştur.

Sağ ve sol siyasi yelpaze, neredeyse sırayla iktidara geçer, üstelik 10 yılda bir ülkede askerî darbeler olmaktadır. İşte bu siyasi karmaşa, kültür politikalarında sürekli gelgitler yaşanmasına neden olmuştur. Bilim geleneğinden dil’e, inanç biçimlerinden giyim kuşama ve elbette müzik alanına kadar uzanan bir çalkantıdan söz edilebilir. İşte türküler, bu sosyal ve siyasi çalkantıdan en çok nasiplenen unsurlardan biridir.

Sansür, ‘herhangi bir şeyi örtme,’ ‘gizleme,’ ‘gerçeğini değiştirme,’ ‘eksiltme’ demektir. Halkın ürettiği, halkın eseri olan türküler de sansürün acı tadına maruz kalır. İktidar soldaysa tavır

başka, sağdaysa başkadır. Halkın bilip söylediği biçimler, sözler, repertuar kurullarına geldiğinde muhtelif gerekçelerle ya değiştirilir veya sakıncalı görülen kısım, sözlerden çıkarılır. Sansür uygulanırken alınan kriterler genellikle “politik mesaj içermesi, müstehcenlik, laikliğe aykırılık, kamu düzenini bozucu, devleti ve kurumlarını zedeler nitelikte olması, anarşiye teşvik edici, toplum düzenini sarsıcı yaklaşım...” gibi gerekçelerdir.

Sansüre en fazla takılan halk ozanı, kuşkusuz Pir Sultan Abdal’dır. Türküleri politik mesaj içerdiği veya bölücülüğü teşvik ettiği gerekçesiyle ya TRT repertuarına alınmamış ya da sansürlenmiştir. Örneğin “Gine Dertli Dertli İnluyorsun” adlı türkünün aslında bulunan “Pir Sultan Abdal’ım geldi geçti ne fayda” kısmı, “Karac’oğlan geldi geçti...” yapılmıştır. Aynı türküde “Kurban olam kalem tutan ellere / Katip arzuhâlim yaz Şah’a böyle” kısmındaki ‘şah,’ ‘yâr’ olarak değiştirilmiştir. Osmanlı coğrafyasında kendi devletleri yerine aynı mezhebe bağlı oldukları İran’ı öven ve destekleyen ozan sayısı bir hayli fazladır. Buradaki örnekte Pir Sultan kendine muhatap olarak padişah yerine İran Şahını alır. Bu durum “zihinlerde kafa karışıklığına neden olabilir” denilerek ‘şah,’ ‘yâr’ olmuştur. Ancak ortaya abes bir durum çıkar. Çünkü hiç kimse sevdiği insana dilekçe yazmaz; dilekçe devlet mercilerine verilir.

Maraş Elbistan yöresine ait olan “Çamdan Sakız Akıyor” adlı türkü, 12 Eylül döneminde sakıncalı bulunarak radyo ve televizyonda icradan men edilmiştir. Aslında bir sevda türküsü olarak politik bir yanı bulunmamasına rağmen, “O yana dönder beni / Bu yana dönder beni / Sağ yanımda yaram var / Sol yana dönder beni” kısmındaki sağ-sol kelimeleri, “kamu düzenini tehdit edici” olarak görülmüş ve türkü bir dönem çalınıp söylenmemiştir.

Herkesin “Türkmen Gelini” diye bildiği türkünün aslı “Kürd’ün Gelini”-dir. Bu türkü de “Türk dışında bir etnik unsur propagandası” yaptığı gerekçesiyle sözleri değiştirilerek repertuvara alınmıştır. Türkülerde geçen Türk dışındaki etnik kökenlere ait mesafeli duruş sadece Kürtleri kapsamaz. Çerkes, Pomak, Patriyot, Zaza, Boşnak, Arnavut gibi unsurlardan bahseden her türkü sözü, sansürden nasiplenir. Geniş kitleler tarafından bilinen ünlü “Çökertme” türküsü buna güzel bir örnektir.

Türkünün aslında “Güvertede gezer iken aman kunduram kaydı / Çakır da gözlü Gülsüm’ümü Çerkes kaymakam aldı” diye geçen sözler, hem farklı bir etnik unsur içermesi, hem de “devletin resmî görevlisi”ni “kız kaçırmak” gibi adi bir suçla zan altında bırakması nedeniyle değiştirilir ve ‘Çerkes kaymakam’ olur ‘eşkîya.’ Kimi sözlerde aynı yer ‘kolcular’ olarak da geçmektedir. Aynı türküde geçen “Gidelim gidelim Halil’im / Çökertme’ye varalım / Kolcular gelirse Halil’im / Aman nere kaçalım / Teslim olmayalım Halil’im / Aman kurşun saçalım” kısmı, halkı isyana ve devlete karşı koymaya teşvik ettiği gerekçesiyle, özellikle darbe dönemlerinde türküden çıkarılmış ve söylenmemiştir.

Özellikle sol iktidarlar döneminde ‘laiklik’ hassasiyeti, türkü sözlerinin makbul görülüp görülmemesinde önemli bir kriter olarak karşımıza çıkar. Halk arasında “Misket” olarak bilinen “Güvercin Uçuverdi” adlı türkü, laiklik hassasiyetinin gadrine uğrayan eserlerden biridir. Türkü sözlerine bakıldığında dindar ve sofu bir erkeğe âşık olmuş bir kız tarafından yakıldığı anlaşılır. “A benim hacı yârım / Başımın tacı yârım / Eller bana acımaz / Sen bari acı yârım” kısmı, sevdalanılan erkek hakkında bize fikir verir. Sözlerin devamında “Deniz susuz olur mu / Dibi kumsuz olur mu / Ben müftüye danıştım / Yiğit yârsız olur mu” denilerek, sofu erkek tavlanmaya çalışılmaktadır. Türküyü yakan, muhatabını ikna etmek için konuyu müftü ile konuştuğundan bahsetmektedir. Ancak bu kısım, “laiklik ilkesine aykırı” bulunarak değiştirilmiş ve türkünün o kısmı bir süre “ben hâkime danıştım” şeklinde söylenmiştir. Sözlerin abesliği bir tarafa, bu söyleniş biçimi günümüzde bile bilinçli veya bilinçsiz olarak bazı sanatçılar tarafından tercih edilmektedir.

Türkülere ideolojik zaviyeden bakma alışkanlığı elbette her türden ideoloji taraftarlarınca tatbik edilmiştir. “Vardar Ovası” adlı ünlü Rumeli türküsü, bu bakışın mağdurlarındandır. Türkünün sözlerinin aslı “Vardar Ovası Vardar Ovası / Kazanamadım rakı parası” olduğu halde, ‘rakı’ kısmı sakıncalı bulunmuş ve ‘sıla’ olarak değiştirilmiştir. Bu türküyü icra eden sanatçıların bir kısmı asıl hâlini, bir kısmı da değiştirilmiş hâlini okumaya devam etmektedir. ‘Rakı içmek’ dağlarda yaşan eşkıyanın bir âdetidir ve bu yüzden zaman zaman türkü sözlerinde karşımıza çıkar.

Muhtemelen aynı dönemde benzer bir sansüre tâbi olan bir diğer ünlü türkü de, Giresun yöremize ait olan “Mican” adlı türküdür. Repertuvara “Kahve koydum fincana / Hele de bakın Mican’a” diye geçtiği hâlde, aslı “Rakı koydum fincana...”dır. Keza aynı türkünün sözlerinin bir başka kısmı, farklı bir nedenle tamamen çıkarılmıştır. “Martinimin kolları / Gece kesti yolları / Aslan Mican geliyor / Saymaz karakolları” kısmı, asayişsizliği ve devlete isyanı teşvik edici nitelikte bulunmuş ve bu kısmın radyo ve televizyonlarda söylenmesi yasaklanmıştır.

“Kız türküleri” olarak adlandırılan, kadınların düğünlerde kendi aralarında söylediği kimi türküler, “müstehcen” oldukları gerekçesiyle çoğunlukla repertuvara alınmamıştır.

Bazı türkülerde ise ideolojik değil, farklı gerekçelerle değişiklikler yapılmıştır. Aslında bunlar bildiğimiz anlamda sansür olarak nitelenemese de aslından uzaklaştırılmaları nedeniyle sansür şemsiyesi altında değerlendirilebilir. Örneğin ünlü “Yemen Türküsü”nde geçen “Burası Muş’tur / Yolu yokuştur / Giden gelmiyor / Acep ne iştir” kısmındaki ‘Muş,’ zaman içinde ‘Huş’un evrilmiş hâlidir. Huş Yemen’de bir kasabadır. Gidilip de gelinemeyen yer Muş değil, Yemen’dir. Dolayısıyla sözlerdeki Muş kısmı, masumane de olsa hatalı bir kullanımdır. Yine “İğdir’ın Al Alması” olarak bilinen türkünün aslı, “Kuba’nın Al Alması”dır (Kuba Azerbaycan’dadır). Ancak soğuk savaş döneminde siyasi bir krize sebebiyet vermemesi için sözleri değiştirilmiştir. Bir başka enteresan değişiklik ise repertuvara alınan türkünün notalarında olmuştur. Ekrem Çelebi’den alınan “Sultanım” adlı türkü ‘Re karar’ notaya sahip olduğu hâlde denetleme kurulunun “Böyle daha güzel olur” demesiyle ‘Fa diyez’ olarak notalanmış ve repertuvara bu şekilde kabul edilmiştir.

Türkülere ulaşmanın en geniş ve rahat yolu ülkemizde hâlen TRT’dir. Gerek radyo gerekse TV kanallarında aralıksız türkü dinlemek mümkündür. Ancak türküler sadece burada çalınıp söylenmez, hâlen halk denen o koca bilge, kendi bildiği gibi, dilediği şekilde çalınıp söylemeye devam ediyor. Hiçbir sansüre takılmadan... [Z]

Yandaki QR karekodu okutarak bu yazı ile ilgili bir müzik videosuna ulaşabilirsiniz.

